

IVAN ZVONAR
Varaždin

MOTIVSKO-TEMATSKI SVIJET
U KUKULJEVIĆEVIM ZAPISIMA KAJKAVSKIH
USMENIH PJESAMA

*DIE WELT VON MOTIVEN UND THEMEN IN DEN IVAN KUKULJEVIĆ AUF-
GESCHRIEBENEN KAJKAWISCHEN MÜNDLICHEN LIEDERN*

Die kajkavischen weltlichen Volkslieder wurden sporadisch auch vor Ivan Kukuljević angeschrieben, aber ohne irgendwelche Bezeichnungen einer Sortierung auf Grunde der motivischen oder thematischen Gesamtheit.

Erst seine umfangreiche Sammlung "... *der Volkslieder des kroatischen Volkes*" brachte mehrere Beispiele des literarischen Volksschaffens, die auch verschiedene Möglichkeiten für eine motivisch - thematische Klassifizierung angeboten hatten.

Man kann also sagen, daß mit Kukuljević eine wissenschaftliche Klassifizierung des kajkavischen Volksschaffens begonnen hat.

Usmene su se pjesme sporadično zapisivale i na kajkavskom jezičnom prostoru davno prije pojave romantičarskih pogleda na fenomen narodnog poetskog stvaralaštva, a donose ih brojne rukopisne zbirke.

Zasad se najstarijom smatra tzv. "Martijanska pjesmarica" s kraja 16. stoljeća.¹

Ti su rukopisi različita opsega, od onih koji sadrže svega desetak zapisa do svezaka s nekoliko stotina pjesama.

Pisac ih je ovih redaka samo do hrvatskog narodnog preporoda, točnije do 1834. godine, nabrojio dvadeset i sedam, što sigurno nije i konačan broj.

Osnovna je značajka svih tih pjesmarica da uopće ne prave razliku između usmene i pisane poezije, a svi su zapisi za njihove skupljače anonimni, čak i onda kada je autor određenog djela u trenutku njegova uvrštenja u zbirku dobro poznat.

Isto tako niti jedna od dosad poznatih rukopisnih pjesmarica, koja sadrži i profanu poeziju, ne otkriva bilo kakvu tematsku klasifikaciju niti grupiranje pjesama po njihovim motivskim odrednicama.

Zapisivalo se bez ikakvih ograničenja, kako bi koja pjesma naišla.

Nešto je drugačije sa zbirkama koje donose samo duhovne pjesme jer njihovo okupljanje u tematske cjeline diktira podjela crkvene godine ili osobnost određenog sveca.

Iako se usmena poetska djela odnosno njihovi dijelovi, koji su često vrlo vješto inkorporirani u pisanu književnost, mogu relativno lako raspoznati, Kukuljević je ipak naš prvi zapisivač koji svjesno i sustavno skuplja narodne pjesme pa to i izrijeком navodi.

Tom se djelatnošću počeo baviti još kao srednjoškolac i do zrele je dobi skupio oko sto pedeset tekstova na sva tri narječja hrvatskog jezika, dakako, daleko najviše na kajkavskom.

Neke je od svojih zapisa dao Sreznjevskom i Stanku Vrazu da ih oni uvrste u svoje zbirke², a drugi su ostali u rukopisu pa su ih kasnije objavljivali Franjo Šaver Kuhač u svojoj znamenitoj zbirci "Južno-slovenske narodne popievke"³ i urednici velike Matične edicije "Hrvatske narodne pjesme".

U rukopisu je ostao i svezak naslovljen kao "Narodne pesni ilirske. Skupio po Međimurju i u Austrii Ivan Kukuljević Sakcinski. Godine 1841."⁴ On najprije donosi petnaest pjesama zapisanih u Međimurju, a potom slijedi trinaest pjesama skupljenih u Mavarlinu (Wölbendmauer) i Pandrovcima (Padendorf) u Austriji.

Iz te je zbirke Vinko Žganec preuzeo sedma zapisa za svoju antologiju kajkavskih narodnih pjesama tiskanu 1950. godine⁵, a Ivan Ivančan donosi u svojoj monografiji "Narodni plesni običaji Međimurja" faksimile još dviju pjesama, i to: "Dora i Franca" (u rukopisu br. 7) i "Tri senje" (u rukopisu br. 8).⁶

Najveći broj Kukuljevićevih zapisa ipak sadrži njegova tiskana zbirka "narodnih pêsamah puka hârvatskoga", prva te vrste u nas, pridodana četvrtoj knjizi "Različitih dâla Ivana Kukuljevića Sakcinskog" iz 1847. godine.⁷

Ona sadrži sto četrnaest tekstova od kojih je jedanaest štokavskih, dvadeset i šest čakavskih te sedamdeset i sedam kajkavskih. Tim su redom pjesme i otisnute.

Prve su četiri štokavske s križevačkog područja. Zapisao ih je Dragutin Rakovac i dao Kukuljeviću.

Neke je čakavske pjesme (npr. epsku pjesmu "Poslednji Frankopan i Zrinjski" iz Novog Vinodolskog) zapisao Stanko Vraz.

Tematski je raspon objavljenih pjesama vrlo širok, od ljubavnih, prigodnih, vojničkih i šaljivih do pjesama s povijesnom tematikom.

Unatoč tome i Kukuljević donosi štokavske, čakavske i prvih pedeset i šest kajkavskih pjesama bez posebnog rasporeda.

Tek mu se na kraju nametnulo nekoliko tematskih cjelina pa slijede: "svatovne" (tri pjesme), "romarske" (također tri pjesme), "kajkavske bajoslovne" (pet pjesama) i "pêsmes ladarske" (deset pjesama).

Premda fragmentarna, to je prva klasifikacija naših usmenih pjesama koja može izdržati znanstvene kriterije.

I dok su "svatovne" i "ladarske" našle svoje mjesto i kod kasnijih klasifikatora kao podgrupe pjesama vezanih uz obrede i običaje, a "bajoslovne" kao jedna od sastavnica šireg ciklusa mitoloških pjesama⁸, o romarskim se popijevkama, unatoč njihovu broju, raznolikosti i popularnosti gotovo i nije govorilo.

Doličnu im je pažnju tek u novije vrijeme posvetio Krešimir Mlač koji je 1971. objavio opsežnu zbirku tih pjesama pod naslovom "Putnik Marijanski".⁹

Zanimljiva su Kukuljevićeva nastojanja da objasni manje poznate izraze gdje god je to mogao pa i uz "romarske" pjesme stavlja napomenu: "Romarske pêsme zovu se po hârvatskoj i gornjoilirskih stranah one pêsme koje se pêvaju na svetom putu u Bisticu. Ne znam od kuda je to ime Romar (Pilger), ako nije od Rima kamo su nêgda naši stari putovali."¹⁰

Ako je netom opisanu klasifikaciju i načinio svjesno, Kukuljević u tom trenutku nije mogao znati da je objavljenim tekstovima otvorio niz tematskih cjelina koje će kasnije etnografi i melografi, idući njegovim tragom, proširiti i upotpuniti pa današnja znanost raspolaže s desetak i više paralelnih zapisa o određenoj osobi ili događaju, što joj omogućuje potpuniji uvid u nastanak, prenošenje i jedan živi transformacijski proces koji je zahvaćao usmene narodne pjesme na širem kajkavskom prostoru, ali i problem migracije i sadržaja koji često prevaljuju velike geografske udaljenosti prelazeći bez teškoća i etničke i jezične granice.

U ovom se prikazu može opširnije progovoriti tek o nekoliko takvih primjera.

Na prvo mjesto dolazi impresivna balada o umirućem junaku. Citiramo jedan od više Kukuljevićevih zapisa iz tog tematskog kruga.

Ranjeni junak

Vu te černe gore	Neg me ispeljajte
Žarek ognjec gori,	Vu te ravne polje!
Okol njega stoji	Moje belo telo
Trideset junakov;	Zemlju pokopajte.
Si trideset zdravi,	Samo desnu ruku
Samo jedan ranjen.	Vune ostavljajte!
Oni othajaju,	Ž njum mi privežujete
Njega ostavljaju	Mnoga vrana konja;
Vu ne černe gore.	Naj me konjic javče,
On kriči za njimi	Kad me ljubav neće.
"Ne ostavljajte me	Konjic povriskuje,
Vu te černe gore,	Ljuba potancuje. ¹¹

(Iz Hrvatskog zagorja. Zapisano
dne 24. ožujka god. 1832.)

Novija su istraživanja pokazala da arhetip te pjesme valja tražiti u češko-moravskoj baladi o razbojničkom vođi kojega ubija njegova vlastita družina, a sadržaj joj se, po mišljenju Maje Bošković-Stulli, temelji na istinitom događaju.¹²

Najviše do danas sačuvanih paralelnih zapisa te balade počinje upečatljivom slikom sjajne vatre na nekom usamljenom mjestu u gori, u gluhoj noćnoj tišini.

Oko vatre je okupljena nevelika družina. Svi su njezini članovi zdravi, samo je vođa, jednom sedmi, drugi put dvanaesti ili trinaesti, teško ranjen.

Iz više se pjesama saznaje da ga je ranila njegova vlastita družina, a jedan zapisani primjer kazuje i zašto. Nije htio s ostalima oplijeniti crkvu.

Pa iako je na izdisaju, ranjeni je junak još uvijek glavar svoje družine pa drugovima dosta bahato naređuje kako i gdje da ga pokopaju.

Ta je balada prevalila vrlo dalek put od Bratislave, preko zapadne Ugarske i istočne Slovenije, Međimurja i Hrvatskog zagorja do Dubrovnika i Cavtata.¹³

Putujući, međutim, kroz vrijeme i prostor, ona se postupno mijenjala.

Najbliži je češko-moravko-slovačkim baladama primjer što ga je pedesetih godina prošloga stoljeća zabilježio među Hrvatima u okolici Velike Kaniže (koji se sami smatraju Međimurcima) Đruo Stjepan Deželić.

Donosimo početka pjesme:

Svetel jögen gori vu te crne gore,
kraj njega ti stoje teh dvanajst tolvajov
i trinajsti Đura, taj ranjeni junak.
Pričeli su oni gundro - gundrovati,
pričel Đura milo žuhkö popevati,
vu širokom pole, pod zelenom lipom:
"Kopajte mi jamu pri svetöm Ivanu,

po pušku gliboku, po sablju široku.
Nuter zakopajte moje belo telo,
vuni ostavite moju desnu ruku.
Za njou mi svežete moga vranja kojna,
naj se konjić plače, da se ljuba neće."¹⁴

Iz citata je vidljivo da još uvijek postoji čvrsta veza s opisanom praformom. Tu je, u prvom redu, svjetla vatra u crnoj gori, ali i stajaći broj od dvanaest razbojnika (tolvaja) oko nje s trinaestim ranjenim vođom koji naređuje družini kako da ga pokopa.

Pjesma, međutim, sadrži i niz novih detalja.

Prvi je junakovo ime koje više nije ni Adámek ni Janíček,¹⁵ nego kajkavsko narodno Đura.

Slijedi motiv o kopanju jame (rake) pri Svetom Ivanu, a tu su i njezine mjere što se određuju dužinom oružja:

"... na pušku gliboku, po sablju široku."

Oba su se toliko nametnula narodnom pjesniku da će se kasnije uporno ponavljati u brojnim pjesmama koje su već izgubile svaku vezu s prvobitnim sadržajem.

Novi je motiv i želja da se izvan groba ostavi junakova desna ruka za koju valja privezati konja.

U kasnijem su slijedu transformacije te balade išle u najmanje dva pravca.

U prvom je evidentan postupni prelazak razbojničke u vojničku pjesmu, što najbolje pokazuje citirani Kukuljevićev zapis.

Kako veća vojna jedinica nema razloga da se krije u gori, veliki će "ogenj va toj černoj gori" već na sljedećem koraku nestati iz pjesme, kako je to slučaj u Valjavčevu zapisu "Vumirajući junak" nastalom također pedesetih godina prošloga stoljeća u varaždinskoj okolici.¹⁶ U toj se pjesmi prvi put javlja ljubav kao uzrok junakove bolesti.

Transformacija se nastavlja od balade prema romanci, a dovršena je u Kukuljevićevu zapisu "Tri tuge junaku" iz Zbelave.

Tri tuge junaku
(Zbelavska)

Temna mi je noćka na zemljicu pala
Na zemljicu pala vsemu pokoj dala,
Vsemu pokoj dala vtiču i slavičku,
Mladomu junaku tri tuge zavdala.
Perva mu je tuga, jotkod sonce zhaja,
Druga mu je tuga, kam sonce zahaja,

Tretja mu je tuga njegva stara majka.
Njega mi je majka v tabor jodpravljala:
"A moj dragi sinko gda mi dimo dojdeš,
Tebi bodu vzeli tvoju rusu glavu,
Tvoju rusu glavu, tvoju desnu róku."
- Če mi budu vzeli moju rusu glavu,
Kopajte mi jamu pri svetom Ivanu,
Notri zakopajte moje bélo télo,
Voni jostavljajte moju desnu roku,
Za nju privežite moga vranca konja,
Naj me konjić javče da me draga neće.¹⁷

Tu ne samo da je ispušten formulaični početak o vatri u crnoj gori nego je i zamijenjen drugom formulom: "temna mi je noćka na zemljicu pala" koja će se sve češće susretati na hrvatskim govornim prostorima, ali koja stvara drugačiji, mnogo lirskiji ugođaj od prve.

Niti o smrti se više ne govori kao o neizbježnoj činjenici, nego tek kao o mogućnosti.

Pjesma ipak ostaje u vezi s dosad citiranim primjerima po načinu i mjestu eventualnog pokopa.

Jedan broj pjesama s ponešto variranom početnom formulom "Temna mi je noćka..." čuva samo motiv rake iskopane po vojničkim mjerama, a drugi sadrži motiv desne ruke.

Više ih ipak prerasta u svatovske pjesme.

To je drugi pravac transformacija, a dokazuje ga Valjavčev zapis pod naslovom "Kuju bi ja snubil", također iz varaždinske okolice.¹⁸

Kuju bi ja snubil

Temna mi je noćka na zemljicu pala,
na zemljicu pala, 'semu pokoj dala,
'semu pokoj dala, ftičku i slavičku,
ftičku i slavičku, mladomu junaku,
mladomu junaku vu polje široko.
Vu'nom mi je polju jen grad zazidani,
vu 'nom su mi gradu tri lepe devojke.
Starešu bi prosil, da bi mi ju dali,
japa z majkom vele da je zaručena.
Srednju ja bi prosil, da bi mi ju dali,
bratec s sestrum vele, da je veru dala.
Najmlajšu bi prosil, da bi mi ju dali,
japa z majkom vele, da je jako mlada.
Ako mi je mlada, k srcu mi je draga.

Ne mora, međutim, junak biti ni Janošik, ni Mijat Tomić, ni Ivo Senjanin¹⁹ da bi nadahnuo narodnog pjesnika.

Mogao bi to biti i Tucipeter, naš panonski ljubavnik koji u vinu traži utjehu zbog neuzvraćenih osjećaja.

Evo Kukuljevićeva zapisa o tom junaku iz tiskane zbirke "narodnih pêsmaħ":

Ban Tucipeter i kralj Matiaš
(Međimurska)
Zrasla mi je vinska rozgva
Lepa zelena.
Na njoj zraslo sladko vince,
Lepo čerleno.
Njega toči kerčmarica,
Lepa Katica.
Njega pije Tucipeter,
Varadinski ban.
Njega kara kral Matiaš,
Zemle gospodar.
Ne karaj me, kral Matiaš,
Zemle gospodar!
Da bi videl kerčmaricu,
Lepu Katicu,
Ti bi zapil Pešta grada,
I pol Budima.
Ti bi zapil vrana konja,
Srebrom kovana.
I to nebi bilo dosta
Se na jeden dan.²⁰

I tu se radi o povijesnoj osobi, mađarskom velikašu Petru Doczyju, 1480. jajačkom banu, a kasnije zapovjedniku riječne flote kralja Matije Korvina u Petrovaradinu.²¹

Zahvaljujući upravo svojoj prirodi, koja je bitno utjecala i na njegov način života, taj je lik ušao u pjesmu, da bi s njom proputovao prostor od Srijema do "malog Štajera" i ostavio neizbrisiv trag u našoj usmenoj poeziji.

Bio je to prvi pravi boem u hrvatskoj književnosti.

Zapisa o njemu, paralelnih s Kukuljevićevim, ima iznimno mnogo.

I dok se sadržaj pjesme gotovo i nije mijenjao, nego je samo više ili manje razvijen, najčešće je preinake doživljavalo ime glavnog junaka.

Tako je od Doczy Petra nastao Dojčin Peter (Šišić), Dojči Peter, Dunči Peter, Tonči Peter, koji je, uzgred rečeno, varaždinski ban, zatim Ljuti Peter, Lucipeter i Tucipeter.²²

Isto je tako i krčmarica jedanput Katica, drugi put Marica, treći put snešica i sl.

U Vrazovu zapisu "Ban Lucipeter"²³ velikaš želi kupiti ljubav mlade krčmarice Katice pa joj nudi tristo dukata i dva vrana konja zlatom zauzdana i srebrom okovana.

Ona, međutim, odgovara:

"Nečem tebe, Lucipeter -
Varadinski ban!
Mej si ti tristo dukati,
Vranj-konjiča dva.

Ja bóm takšnega si vzela
ki sérci dragi bõ."

Zanimljivo je da je u boemskoj prirodi tog odbijenog ljubavnika, pijanca i litalice našao srodnu dušu i suvremeni slovenski pjesnik Alojz Gradnik koji svojom poetskom imaginacijom ponovo oživljuje ime Lucipeter u istoimenoj zbirci pjesama.

Pisac predgovora toj knjizi Kajetan Kovič uspostavlja zanimljiv odnos između pjesnika i njegova protagonista: "Kljud vsem omejitvam in pomislekom bi torej še najlaže sklenili da je Lucipeter pesnikov lirični dvojnik v nekoliko nenavadni, vendar razpoznavani preobleki."

Na relativno su malom prostoru sjeverozapadne Hrvatske zapisana čak četiri zanimljiva primjera pjesme o majci koja udaje svoje tri kćeri na razne strane, a zatim preko pisama ili posjetom provjerava kako je kojoj.

Jedan je Vrazov (a možda i Kukuljevićev) pod naslovom "Tri čeri" iz Središća, dakle Dravskog Središća, međimurskog mjesta koje je nakon formiranja Kraljevine SHS bez ikakvih argumenata pripojeno Sloveniji pa se danas zove Središće ob Dravi²⁴, drugi Kukuljevićev "Tri udate sestre" iz Varaždinskih Toplica²⁵, treći Plohl-Herdvigova "Golubica i njene tri kćerce" iz Selnika kod Vinice (zapravo Maruševca)²⁶ i četvrti Žgančev "Imala je majka tri jedine kćerke" iz Kotoribe u Međimurju.²⁷

Citiramo Kukuljevićev zapis.

Tri udate sestre
(Toplička)

Jedna stara majka tri čerke imele
Lipa bila golubica! tri čerke imela,
Tri čerke imela, vse tri v zamuž dala,
Lipa bila golubica! vse tri zamuž dala.
Vse tri v zamuž dala, sama je jostala.
I tu najstarejšu, otkud sonce 'zhaja

I tu srednju dala kam sonce zahaja
I tu najmlajšu v malo Međimorje,
V malo Međimorje gizdavomu Pavlu.
Stara majka prvoj droben list pisala,
Droben list pisala, kčeri pošiljala:
Kčerka moja kčerko, je li ti kaj dobro?
Dobro dobro majko, kaj ne mozi bolje.
Vsako jutro rano vo mleki se vmivam,
Vo mleki se vmivam, v parčelad se brišem.
Stara majka drugoj droben list pisala,
Droben list pisala, kčerki pošiljala:
Lipa moja čerka, jeli ti je dobro?
Dobro dobro majko, ne mozi mi se bolje.
Vsako jutro rano vo vini se vmivam,
Vo vini se vmivam, v plajhanini brišem.
Stara majka tretjoj droben list pisala,
Droben list pisala, kčerki pošiljala.
Jeli ti dobro, lipa moja kčerko?
Dobro, dobro majko, kaj ne mozi bolje,
Vsako jutro rano vu suzaj se vmivam,
Vo suzaj se vmivam, vu koprive brišem
V sredi hiže tanjček na pleči bobanjček,
Pragi preskakalci, zvezde prebrojalci.
Pod očima zdenček, na pleči drvocep.
Zelena ledina moja blazinica,
Jutrešna rosica moja je odevka.
Lipa bila golubica! moja je odevka.²⁸

U svim navedenim zapisima pripovjedači lako iznose istovetni sadržaj sve do trenutka koji predstavlja poantu priče, a govori o sudbini najmlađe kčeri.

Tu svaki izvođač pjesme pronalazi svoj završetak, u skladu sa svjetonazorom njemu bliže okoline i društveno-obiteljskim poimanjem položaja najmlađe snahe u novoj porodičnoj zajednici.

Tako Vrazov zapis ostaje u svijetu bajke o razbojniku koji noću odlazi, a ujutro se vraća donoseći krvavu sablju i po jednu odsječenu glavu najbližih članova nevjestine obitelji.

Jednom je to bratova, drugi put sestrina, a treći put majčina glava.

Unatoč tako krvavim prizorima razbojnik ne dopušta supruzi da plače.

"Tiho moja draga!
Če boš se jokala,
Bóm te tudi vmoriô,
Vmorio kakti mater."

Nakon takvog je spleta okolnosti neizbježan baladičan završetak:

"Z vustmi se smejala
V sêrci se jokala -
V sêrci se jokala
No dušicu dala."

Ostali su zapisi utemeljeni na stvarnijim životnim situacijama.

Kukuljevićev doduše sadrži motiv o gizdavom Pavlu, koji u čitavom nizu pjesama na sva tri narječja ubija svoje supruge, ali se on ovdje ne razrađuje u tom pravcu.

Pjevač radije nudi sasvim realan završetak koji zapravo predstavlja kontaminaciju romance o trima udatim sestrama s jednom svatovskom pjesmom, jako raširenom i u Međimurju. Citiramo njezine završne stihove:

"Pazi, mila, pazi koga brala bodeš,
Kaj ti nadu, mila, ploti preskakači,
Ploti preskakači, zvezdice brojači,
Ganjčec blazinica, pocek vanjkušnica.
Melinek na glavi, drvocep na pleči..."²⁹

U novije vrijeme pronalazi Božena Filipan u Varaždinskim Toplicama još jedan završetak te pjesme:

"Saku večer vojčicu namače,
sako jutro po pleči mi skače."³⁰

Zapis Plohl-Herdvigova iz Selnika posebno naglašuju socijalnu notu:

"Saki dan sem bita
Nigdar kruha sita."

Iz naznačenih prilika proizlazi teška kletva koju kći upućuje majci:

"Ne daj vam bog zdravlja,
Nit pri cirkvi groba;
Na grobu zelenja,
Pri bogu veselja!"

Najkraćom i najkonkretnijom izjavom treće kćeri završava Žgančev zapis iz Kotoribe:

"Te moj mili dragi je kak s pekla vragi!"

Citirani primjeri najljepše pokazuju specifičnosti u životu i širenju usmenog književnog djela, a isto tako i one male stvaralačke pomake koji dopuštaju izvođaču da i u strogo zadanim okvirima bude originalan.

Ostaje na kraju da se nešto kaže o jednoj šaljivoj pjesmi koje je prvi zapis također potekao iz Kukuljevićeva pera.

Nastao je 1841. u Međimurju, a sam ga zapisivač naslovio kao "Dora i Franca".³¹

Dora i Franca

Ja sem išel z Dubovice
Tam sem našel dve snešice.
Pod zelenom drevom stale
Lublenu se spominale.

Ja im velim: Dobra večer!
Proti njima ovak rečem:
"Jeli ste si vi sestrice?
"Jeli pako šogorice?

"Niti smo si mi sestrice
"Niti smo si šogorice
"Nego smo si pajdašice
"Ovde smo se skupa žiše
"Mislimo si kam bi išle.

"Malo niže od Bukovca
"Pri mesaru Dobrovinu
"Još junake dva dobimo.
"Jednog Dora drugog Franca
"vsaka rada v kerčmi tanca.

Pričel dudaš zadudati
Dve snešice potancati
Jedna Dora druga Franca
Vsaka rada v kerčmi tanca.

Černe čizme, na petice
Potancale dve snešice
Perva je Dora, druga Franca
vsaka rada v kerčmi tanca.

Kukuljevićev tekst ima šest strofa. Od toga su četiri kvartine, a dvije srednje imaju po pet stihova.

Vjerojatno je potekao od ambicioznijeg pjesnika koji ga nešto proširenog, ali poštujući doslovno prvotni sadržaj, u jedanaest vrlo pravilnih kvartina, bez nepotrebnih pomaka i nemotiviranih ponavljanja, zapisao među pjesme zna-

menite "Ludbreške (možda točnije, Kuzminske') rukopisne pjesmarice" iz 1843. godine s prvim stihom "Kad sem išel z Dubovice".

Tu su glavne junakinje Treza i Franca.

Oko 1920. zapisao je Vinko Žganec paralelni tekst te pjesme po pjevanju zvonara Remuša Baze iz Belice u Međimurju, ali s prvim stihom "Snočka išel se s kapele".³²

Osobitost je u tome što su Dubovica i Kapela podravska mjesta koja se gotovo dodiruju, dijeli ih samo cesta, a nalaze se na pola puta između Ludbrega i Velikog Bukovca.

Takve su zamjene imena u usmenom stvaralaštvu vrlo česte.

Najzanimljiviji je ipak Žgančev zapis nastao u Drnju 1947. godine.³³

Njegov završetak glasi:

"To ispisal v Belovaru
iz Kuzminca školnik stari."

To je očita kazivačeva pogreška na koju ni sam Žganec nije reagirao, a nije, kao zapisivač, ni morao.

Izvorno bi bilo:

"To ispisal Belovari
iz Kuzminca školnik stari."

Radi se dakle o plodnom kajkavskom pjesniku Stjepanu (Štefu) Belovariju, rođenom u Donjoj Dubravi u Međimurju, najvjerojatnijem sastavljaču "Ludbreške pjesmarice" jer je on u vrijeme njezina nastanka doista bio školnik (učitelj i kantor) u Kuzmincu, nešto južnije od Bukovca.

Tu tezu podupire činjenica što su svi tekstovi u spomenutoj pjesmarici posebno formalno dotjerani, a neki potječu i iz Belovarijeva pera.

Opisanim bi se tematskim krugovima mogle dodati pjesme o Ignacu kralju, tugujućem vojniku, ptici vugi, papigi i mladom lovcu, kralju Matiji i ptici slavuju, nevjernom junaku i brojne druge.

Sve to navodi na zaključak da Kukuljevićevi zapisi usmene narodne poezije, stavljeni na jedno mjesto, predstavljaju iznimno solidnu osnovu za etnografski i melografski rad koju su kasniji djelatnici s tog područja mogli samo dopunjavati i obogaćivati.

I učinili su to na najbolji mogući način.

Broj do danas zabilježenih poetskih tekstova i melodija na prostoru sjeverozapadne, kajkavske Hrvatske prelazi granice vjerojatnog.

Sam Vinko Žganec govori o trideset i pet tisuća prikupljenih primjera (od čega u Međimurju petnaest tisuća).

Do danas je, nažalost, od te ogromne građe tiskom objavljena svega jedna petina.

Kukuljević je dakle i za književnost uradio mnogo.

Njegova je zasluga tim veća što je i tu puno stvari uradio prvi, a ipak mu je u ediciji "Pet stoljeća hrvatske književnosti" dano uvredljivo skromno mjesto.

Vjerujemo da će objavljeni zbornici s prošlogodišnjeg i ovogodišnjeg znanstvenog skupa, posvećeni njegovoj osobi, barem dijelom ispraviti tu pogrešku.

SAŽETAK

Kajkavske su se svjetovne narodne pjesme sporadično bilježile i prije Ivana Kukuljevića, ali bze ikakvih nazanka razvrstavanja po motivsko-tematskim cjelinama.

Tek je njegova opsežnija, prva u Hrvatskoj tiskana, zbirka "*narodnih pesamah puka hárvatskoga*" donijela građu koja je ponudila i veće mogućnosti za jednu motivsko-tematsku klasifikaciju.

Sam je Kukuljević, međutim, tek na kraju zbirke ponudio svega četiri tematska kruga, i to: "*svatovne*", "*romarske*", "*kajkavske bajoslovne*" te "*pesme la-darske*".

Slijedeći tragove nastanka pojedinih primjera iz spomenute zbirke, kasniji su zapisivači narodnih pjesama skupili građu za više opsežnih tematskih krugova, od kojih se na ovom mjestu mogu detaljnije opisati samo četiri: balade o razbojničkom vođi kojega je ubila njegova družina, romance o banu **Lucipetru**, nećaku kralja Matije Korvina, pjesme o tri udate sestre te pjesme o veselim mladim snahama.

Iz rečenoga proizlazi da je tek s Kukuljevićem počela znanstvena klasifikacija kajkavskih narodnih pjesama, tako da su danas njegove zasluge i na tom području nezaobilazne.

Zusammenfassung

Die kajkavischen weltlichen Volkslieder wurden sporadisch auch vor Ivan Kukuljević angeschrieben, aber ohne irgendwelche Bezeichnungen einer Sortierung auf Grunde dr motivischen oder thematischen Gesamtheit.

Erst seine umfangreiche, erste in Kroatien gedruckte, Sammlung "*der Volkslieder des kroatishchen Volkes*" brachte mehrere Beispiele des literari-

schen Volksschaffens, die auch verschiedene Möglichkeiten für eine motivisch - thematische Klassifizierung angeboten hatten.

Selbs Kukuljević hat aber erst am Ende seiner Sammlung nur vier genau bestimmte thematische Kreise indiziert und zwar: "*Hochzeitslieder*", "*Pilgerlieder*", "*kajkavische märchenhafte Lieder*" und "*die Lieder über Göttin Lada*".

Nachkommende Anschreiber der Volkslieder haben aber den Spuren der Entstehung von einzigen Beispielen aus der erwähnten Sammlung nachgefolgt und so haben sie zahlreiche Volkslieder für mehrere umfangreiche thematische Kreise gesammelt.

Von diesen Kreisen kann man hier nur vier erwähnen: "*Balladen über den jungen Helden, den seine eigene Räuberbande getötet hat*", "*Romanzen über den Banus Lucipeter, den Neffen von König Mathias Korvin*", "*Die Lieder über drei verheiratete Schwestern*" und "*Die Lieder über zwei lustige Schwiegertöchter*".

Aus dem Gesagten geht hervor, daß erst mit Kukuljević eine wissenschaftliche Klassifizierung des kajkavischen Volksschaffens begonnen hat.

Auch auf diesem Gebuie sind also seine Verdienste heutzutage unfermeidlich.

B I L J E Š K E

- 1 Radi se o vrlo opsežnom svesku što donosi srednjovjekovne kajkavske duhovne pjesme, ali je među njima i devet svjetovnih, od kojih jedna, po sadržaju najduža, detaljno opisuje sigetske doživljaje iz 1566. godine. Rukopis je poznat kao "Mariborsko-Prekomurska", "Prekmurska" ili, točnije, "Martjanska pjesmarica", a nastao je (prema Franji Fancevu) barem jednim svojim dijelom 1593. godine.
- 2 Kukuljević se dopisivao sa znamenitim europskim slavistima, pa i s Izmailom Ivanovičem Sreznjevskim (1812 - 1880), znamenitim lingvistom koji je objavljivao radove s područja ruskog jezika i književnosti, dijalektologije, staroslavenskog jezika, narodne književnosti i paleologije. Stanko je Vraz za života uspio objaviti samo jedan svezak ("razdelak") skupljenih usmenih pjesama pod naslovom "Narodne pesni ilirske koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske, skupio i na svet izdao Stanko Vraz. Razdelak I. "U Zagrebu, K. p. ilir. nar. tiskarna Dra. Ljudevita Gaja, 1839. Mnogo je više građe ostalo u rukopisu. Jedan se Vrazov rukopis čuva u Matici hrvatskoj (oznaka: M. H. br. 30) koji pored slovenskih sadrži i 19 kajkavskih pjesama. Sudbinu je cjelokupne Vrazove književne ostavštine opisao dr. Joža Glonar u predgovoru 16. snopića zbirke "Slovenske narodne pesmi". Izdala in založila Slovenska Matica, Ljubljana, 1923.
- 3 "Južno - slovjenke narodne popievke. Većim ih dioelom po narodu sam sakupio, ukajdio, glasovirsku pratnju udesio, te izvorni im tekst pridodao Fr. Š. Kuhač." Zbirka je podijeljena u pet knjiga. Sve su tiskane u Zagrebu, prve četiri za Kuhačeva života, i to: I. knjiga 1878., II. knjiga 1879., III. knjiga 1880. i IV. knjiga 1881. Svaka knjiga sadrži po 400 rednih brojeva, ali su dodane brojne "inačice", tj. paralelni zapisi. V. su knjigu uredili i izdali Božidar Širola i Vladoje Dukat tek 1941. godine. Ona ima 396 rednih brojeva.
- 4 Rukopis je danas vlasništvo Matice hrvatske (oznaka: M. H. 192 A). Tom je svesku priložena još jedna zbirka pod oznakom M. H. 192 B, a sadrži 22 pjesme pisane drugom rukom. Pod osmom je pjesmom potpis: Drag. Mirko Rakovec, iz čega se može zaključiti da zbirka potječe od Rakovca.
- 5 Dr. Vinko Žganec: "Hrvatske narodne pjesme. K a j k a v s k e". Matica hrvatska, Zagreb, 1950.

6. Ivan Ivančan: "Narodni plesni običaji Međimurja", Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1987., str. 50.
7. Njezin puni naslov glasi: "Pesme Ivana Kukuljevića Sakcinskog. S dodatkom narodnih pjesama puka hrvatskoga". U Zagrebu. Tiskom kr. pov. ilir. n. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja. 1847.
8. Najpotpuniju je klasifikaciju lirskih narodnih pjesama dao Tvrtko Čubelić u svojoj antologiji "Brige čovjekove i sudbine ljudske u lirskim narodnim pjesmama", Vlastita naklada, Zagreb, 1978.
9. Krešimir Mlač: "Putnik Marijanski. Hrvatske narodne pjesme Bistričkih romara", Zagreb, 1971.
10. Kao bilješka 7, str. 243.
11. Pjesma je, prema Kukuljeviću rukopisu, objavljena u Matičnoj zbirci "Hrvatske narodne pjesme". Knjiga peta. Zagreb, 1909., br. 136., str. 220.
12. Maja Bošković - Stulli: "Umirući junak oprašta se od družine" u knjizi "Usmena književnost kao umjetnost riječi", "Mladost", Zagreb, 1975., str. 51. - 67.
13. Detaljan se opis prevajena puta kroz prostor i vrijeme može vidjeti u studiji Ivana Zvonara: "Desna ruka ranjenog junaka ili put i transformacije jedne razbojničke balade" u knjizi istog autora "Tu u provinciji", Zrinski - Matica hrvatska, Čakovec, str. 82. - 93.
14. Tekst je uzet iz rukopisa zbirke koja se čuva u Matici hrvatskoj (oznaka M. H. 186), a donosi je i Vinko Žganec u antologiji "Hrvatske narodne pjesme". K a j k a v s k e ". Matica hrvatska, Zagreb, 1950., na str. 392. kao varijantu pjesmi 172.
15. Tako se imenuju razbojnički vode u češkim i moravskim baladama. Vidjeti bilješku 12, str. 51. i 52.
16. Matija Valjavec Kračmanov: "Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici". Drugo izdanje. Knjižara Dioničke tiskare, Zagreb, 1890. U posebnom "Dostavku" knjiga donosi i 32 pjesme. Naš je primjer otisnut pod brojem 16, str. 299.
17. Kao bilješka 7, str. 235.
18. Kao bilješka 16, br. 13, str. 297.
19. Janošik je legendarni slovački razbojnik (1688 - 1713) koji je sa studija teologije pobjegao u goru da bi osvetio smrt svoga oca.
Mihovil (Mijat) Tomić, česti junak naših hajdučkih epskih pjesama, rođen je na Duvanjskom polju u 17. stoljeću.
Ivo Senjanin (Senković), uskok, stražmeštar u austrijskoj vojsci, najopjevaniji lik hrvatske usmene epike u stihovima, živio je na kraju 16. i na početku 17. stoljeća.
20. Kao bilješka 7, str. 227.
21. Ferdo Šišić: "Pregled povijesti hrvatskog naroda", Nakladni zavod MH, Zagreb, 1975., str. 240.
22. Franjo Š. Kuhač u IV. knjizi svojih "Južno-slovenskih narodnih popijevaka" donosi pod br. 1473 (str. 242.) pjesmu "Varadinski ban" u kojoj je glavni lik Ljuti Petar.
U Žgančevim se "Hrvatskim pučkim popijevkama iz Međimurja", I. svezak (svjetovne), JAZU, Zagreb, 1924. pod br. 120., str. 81. nalazi pjesma "Zrasla nam je lepa rozgva" u kojoj je ljubavnik Dunci Peter, a kelnarica mlada snešica.
U "Narodnim popijevkama Hrvatskog zagorja", svezak II., 1952. dr Vinka Žganca stoji pod br. 504a, str. 281. pjesma "Zrasla nam je vinska loza" u kojoj je krčmarica Marica, a gost Dojči Peter. Tu su i brojni paralelni zapisi pod br.: 342, 363a, 363b, 504b, Deželić: 660.
23. Kao bilješka 2, str. 83.
24. Kao bilješka 2, str. 53.
25. Kao bilješka 7, str. 204.
26. R. Ferd. Plohl - Herdovigov: "Hrvatske narodne pjesme" ... "Hrvatskoga narodnoga blaga svezak III." U Varaždinu, Brzotiskom Platzera i sina - 1876., br. 34, str. 45. - 47.
27. Vinko Žganec: "Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka", I. knjiga, "Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja", I. svezak (svjetovne), JAZU, Zagreb, 1924., br. 112, str. 77.
28. Kukuljevićev je zapis Žganec uvrstio u antologiju "Hrvatske narodne pjesme. K a j k a v s k e ". Matica hrvatska, Zagreb, 1950. pod br. 362, a u komentaru na str. 446. - 448. navodi i druge zapise: Horvatićev iz Novigrada Podravskog, Deželićev iz Ivaničke Posavine, Kamenarov iz Vrhovca kod Ozlja, te iz zbirke Đorda Rajkovića: "Srpske narodne pjesme iz Slavonije", Novi Sad, 1869., pod naslovom "Dvije su druge vjerno drugovale".
Više zapisa sadrži i Žgančeva zbirka "Narodne popijevke Hrvatskog zagorja", Zagreb, 1952., npr.: 47a, str. 29., 47b, str. 29. i 30. (treća se kćerka udaje u Međimurje), zatim br. 54 (samo pet stihova), 93b, 105. ("Francica divojka tri čerke imala").
29. Kao bilješka 27, br. 58, str. 51.

30. Božena Filipan: "Još živi starinska", "Kaj" br. 12, Zagreb, 1974., str. 79.
31. Rukopis "Narodne Pesni ilirske" skupio u Međimruju i Austriji Ivan Kukuljević Sakcinski godine 1841., str. 9. i 10. pod br. 7.
32. Kao bilješka 27, br. 300., str. 169.
33. Vinko Žganec: "Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline", JAZU, Zagreb, 1962., br. 297, str. 159.

Primljeno: 1996-3-22